

ELLENEMLÉKIRATOK

ANDRÉ MALRAUX

Az Ellenemlékiratok hónapokig az első helyezett volt a francia sikerkönyvek listáján. Malraux-t parafrazálva mondjuk, hogy ön-életrajzában nem André-t írta meg, nem az egyén „tikainak nyomorult kis halmazáról” írt. Malraux Malraux-t írta meg, aki már az életükben mellszobrot kapott személyekkel társalog egyenrangúan: Gandhival, Nehruval, Mao Ce tunggal, De Gaulle-lal.

A könyvből, időszerűsége miatt, a De Gaulle tábornokról szóló harmadik fejezetet választottuk ki: éppen tíz éve annak, hogy 1958. június 1-én a tábornok ismét kezébe vette Franciaország irányítását. Növeli a szemelvény aktualitását, hogy éppen most újra meg kell küzdenie a hatalomért, amelyet az egyetemi diákság lázadása és a munkásság sztrájkmozgalma alapjaiban megrendített.

A kiszemelt fejezet a tíz év előtti eseményekről szól: az algériai gyarmati háborúban meghasonlott, a katonai diktatúrával fegyegetett Franciaország katonai vezetői és politikusai De Gaulle-hoz folyamodtak vagy ráfanyalodtak.

Malraux a tábornok híveinek szűkebb köréhez tartozik (a legutóbbi francia kormányátalakításkor megtartotta a kulturális ügyek miniszteri tárcáját). A tábornokhoz fűződő érzelmei és kapcsolata befolyásolják szemléletét, de a bennfentes nagy író meglátása, irodalmi értéke mellett, hozzájárul a távlatokban mérlegelő tárgyilagos történelemíráshoz. Az író elfogultságát a történelem írója helyezi majdan mérlegére.

Viszontláttam Marlyban, Colombey-ben, a Solferino utcában az R. P. F.¹ idején, később abban az időben, amelyet a pusztán való átkelésnek² neveztünk. Azt mondják róla, mindig tudta, hogy újra átveszi a hatalmat. De biztos lehetett-e abban, hogy idejében kerül hatalomra? Dien Bien Phu előtt néhány barátommal egy valais-i hegyi kunyhóban időztem, ahol szórakozó kirándulók óriási távcsövön szemlélték a Mont Blanc-t; Elisabeth de Mirbel megkérdezett: — Hogyan térhet vissza a tábornok? — Az indokínai hadsereg összeesküvése révén, mert ezek azt hiszik, felhasználhatják céljaikra, később ráeszmélnek majd, hogy rossz lóra fogadtak. Nem az indokínai hadsereg hozta vissza; amikor jóslatom majdnem bevált, Velencében időztem, abban a biztos tudatban, hogy semmi sem fog történni.

— A lagunában horgászik — mondta a machiavellisztikus Bidault

egy mondatra célozva (Delbeque mondta volna?)³, amelyet nekem tulajdonítottak: — Nem azért szoktak a Rubicon partjára menni, hogy horgásszanak.

Csak visszatértem után győződtem meg az események horderejéről. Az egyik utóbbi minisztertanácson Pleven kijelentette: „Csak árnyékokat képviselünk... Ne áltassuk magunkat. Az algériai miniszter nem kelhet át a Földközi-tengeren. A nemzetvédelmi miniszternek nincs hadserege. A belügyminiszternek nincs rendőrsége.” A párizsi rendőrségen sok volt indokínai katona és néhai ejtőernyős szolgált, és március óta sztrájkoltak.

Nem volt más hátra, polgárőrséget kellett szervezni. Pflimlin miniszterelnök ellenezte. A polgárháború veszélyét látta benne, ami szerinte súlyosabb volt, mint De Gaulle tábornok visszahívása. A miniszterek egyébként Republikánus Védelmi Bizottmányok alakításáról beszéltek, de nem akartak felfegyverzett polgárőrséget, amely kommunista népőrséggé vált volna. „A tömeget — mondták a szakszervezetek — csak bérkérdéseken lehet mozgósítani, nem a parlamentáris rendszer eszméjén. A munkások nem felejtették el, hogy 1944-ben visszaállították a szabadságjogokat, sokuknak hozzátartozójuk volt Algériában, ezért inkább De Gaulle-t akarják, mint az ezredeseket.” A kommunisták is mozgósításról beszéltek, és az aktivisták a sejtekben gyülekeztek, de reggel eltávoztak, csak a leghűségesebbek maradtak tovább őrhelyükön, és tekéztek. Vasárnap 35 000 kocsi gurult sűrű sorokban a nyugati autóúton — 3000-rel több, mint az előző évben.

Algériában sem volt kevésbé zavaros a helyzet. Párizsban nem nagyon értették az egységesülés szó jelentését. Soustelle úgy magyarázta: a szétesés ellentéte. Valóban így lett volna? A friss dicsőségét élvező hadsereg pszichológiai szolgálata egy ankból hozta létre Franciaország mítoszát Dunkerque-től Tamanrassetig⁴. Ez testvériesítette a hadsereg aktivistáit, az Algériában szolgáló tisztek egy részét és az ejtőernyősök közül is sokakat. A testvériesülést feltehetően a pszichológiai szolgálat szervezte, azáltal is, hogy a mohamedánokat a hadsereg gépkocsijain szállította; azonban nem látta előre augusztus 4-e éjszakáját⁵, és képtelen volt a megisméltésére. A „csodák napja”, május 16-a⁶, előkészítőit lepte meg legjobban, és azt írták róla: „A feltűnő reménységet csak ahhoz hasonlíthatjuk, amit Párizsban éltünk meg a felszabadulás napjaiban!” Az esemény meglepte a mohamedánokat is, akik újra a francia telepések karjaiban találták magukat, meglepte a telepéseket is, akik ismét a mohamedánok karjaiban voltak. A kommunisták meghökkentek, és elhatározták, hogy nem hiszik el a megtörténtet; még az F. L. N.⁷ is megdöbben, és a testvériesülés időszakában egyetlen merényletet sem követtek el Algirban. Az ejtőernyős kapitányok kinyilatkozták: mozgalmunk tízmillió algériai franciára, európaira és muzulmánra támaszkodik. Ezután lanyhult a lelkesülés, és a mohamedánok helyzete nem változott. A Közjóléti Bizottságok⁸ elrendelték a mezőgazdasági munkások nyomorúságos bérének a növelését; a telepések reggel öttől délig dolgoztatták őket, és az új bért fél napra fizették meg: kevesebbet fizettek, mint az elrendelt béremelés előtt. A hadsereget marta a düh, mert műszakosított francia forradalmat várt az algériai mozgalomtól, Saint Just és Mao Ce tung-féle konzulátust⁹ — a hadsereget azonban csak gyűlölet egyesítette a po-

litikai akcióra, a sem háborúzni, sem békét kötni nem tudó kormány ellen. A civilek bizalmatlanul tekintettek a testvériesülésre. Nacionalista, de anyaország-ellenes szervezeteikben a francia Algéria fogalma az algériai Franciaország értelmet kapta. A sarkantyús reakciók az integráció mellett foglaltak állást, azután, hogy a mohamedánok szavazati jogát véglegesnek kellett tekinteniük, és a mohamedánok kilencmillió szavazata többet nyomott a latban, mint a telepések egymillió voksa, azonban jóval kevesebbet, mint a francia anyaország húszmillió szavazata. Korzikán, Bastia szocialista polgármester-helyettese, aki a város vezetésével volt megbízva, a Marseillaise-t énekelve hagyta el a városházát, amelyet elfoglaltak az ejtóernyősök; az ejtóernyősök is a Marseillaise-t énekelve kísérték ki a helyettes polgármestert. A téren gyülekező tömeg felkapta a dallamot, és nem tudni, hogy a helyettes polgármester miatt énekeltek, az ejtóernyősök miatt vagy mindkettőjük miatt...

A Népjelölési Bizottság küldötte június 1-én érkezett Párizsba, és hűledezve látta, hogy az ostromállapotban hitt városban, az Invalides teraszán szerencsejátékkal szórakoznak az emberek. Egy hírneves amerikai tudósító azt bizonygatta nekem, hogy Massu tábornok megkínnoztatta magát, hogy jogot szerezzen a kínzásra. A zűrzavaros eseményekből mégis ki lehetett hámozni, hogy egy elszánt mozgalom, amely repülőgépekkel és harckocsikkal rendelkezett, szembeszegült a kormánnyal, amelynek nem volt se katonasága, se rendőrsége. Salan¹⁰, Pflimlin¹¹ küldötte, elkialtotta magát: — Éljen De Gaulle!, és a tábornoktól már nem azt remélték, hogy megállítja az ejtóernyősöket, hanem hogy megakadályozza a polgárháborút — amely már kitörőben volt, úgy kezdődött, mint a volt spanyol polgárháború, mint az októberi forradalom, nyitott mozikkal és az utcákon sétáló bámészködő emberekkel.

Visszatértem után két nappal a Lapérouse palotába hívatott.

Öt órára kéretett, mert beszélgetésünket, lehet, a pihenés pillanatainak szánta. Whiskyt hozatott és teát. A társalgó szoba lakosztályához tartozott, amelyet párizsi látogatásai esetére tartottak fenn: XVI. Lajos stílusa és a csend jellemezte a palotát; a csendet De Gaulle mindig meg tudta teremteni maga körül. Az alsó váróteremből feltörő zsi-bongás közben szolgálták fel a teát. A zsivajgás betöltötte a lépcsőházat, amint a káosz is az országot.

— Az alapvető kérdés az — mondta nekem —, hogy meg kell tudni, fel akarják-e újítani a franciák Franciaországot, vagy pedig lefeküsznek. Nélkülük nem fogom megteremteni Franciaországot. Biztosítanunk kell az intézmények folytonosságát mindaddig, míg fel nem szólítom a népet, hogy válasszon más intézményeket. A nép egyelőre nem akarja az ezredeseket. Arról van tehát szó, hogy meg kell újítani az államot, megszilárdítani a pénzt, és felszámolni a gyarmatokat.

Újra előttem volt a tábornok hármas ritmusa, amely olyan meghitt tulajdonság, mint másoknál a dilemma.

„Allamot kell csinálni, amely csak egy lehet, ez azt jelenti, hogy alkotmányt kell készíteni, amely szintén csak egy lehet. Ezért minden

hatalom forrása az általános szavazás; a végrehajtó hatalom és a törvényhozás el vannak választva, a kormány az országgyűlésnek felel.

„A pénz megszilárdítása nem lesz könnyű, de kevésbé nehéz, mint mondják, feltéve, hogy az állam képes a folytonosságra és a határozottságra: ha valóban állam lesz.

„A gyarmatok ügye . . . Meg kell mondanom, mindazoknak, akik a Birodalomhoz tartoznak: a gyarmatokkal végeztünk. Hozzunk létre együttesen egy Közösséget. Szervezzük meg közösen védelmünket, külpolitikánkat, gazdaságpolitikánkat.

„A többieket majd segítjük. A szegény országok persze társulni akarnak majd a gazdagokkal, ezeknek viszont kevésbé lesz sietős a társulás. Nos, majd meglátjuk. Teremtsenek országot maguknak. Ha képesek rá.

„Akik ezzel nem értenek egyet, azok távozzanak. Nem fogjuk őket gátolni. A többiekkel megvalósítjuk a Francia Közösséget.”

Az 1942-ben tartott brazaville-i beszéde óta ápolta ezt az elgondolást. Ezúttal nemcsak reményről volt szó. S míg a Bastille-től a Nation térig vonuló szegényes menetek torz utánczata voltak a Népfrontnak, ő, akit nem terhelt sem a szuezi hadjárat, sem az algériai háború, és több szociális igazságot hozott létre, mint a IV. Köztársaság valaha is, Franciaország nevében kinyilatkozza minden volt gyarmatnak: „Ha önállóságot akartok, ime, vegyétek önállóságotokat!”

Algériáról nem beszélt, de nekem úgy tűnt, hogy azt is ide iktatta. Mindenekelőtt arra volt szükség, hogy a francia hadsereg ne Algériában legyen a gyarmati impérium támasza, hanem a tizenhét országnak szabadságot felkínáló Franciország hada legyen. Kormányelnöki székfoglaló beszéde után Algírba utazik. Útja újra Brazaville-en át vezet majd.

Merre visz az útja? A karikatúra hasonlíthat a megmintázott alanyhoz; mindig úgy láttam, hogy a tábornok ellenfelei — Rooseveltet is beleértve — olyan karikatúrát készítettek róla, amely nem hasonlított rá. Mai ellenfelei reakciónak tartják; elfelejtik, hogy Franciaország olyan szociális reformokat köszönhet neki, amilyeneket nem kapott a Népfront óta. Az ejtőernyősök főnökének tekintik; Algír mégsem fog lelkesedni a kormányért, amelynek megalakításán fáradozik; nem lesz a Közjóléti Bizottság elnöke, amint hogy nem vált az F. F. I.¹² és az F. T. P.¹³ elnökévé sem. Zűrzavaros helyzetben veszi át ismét a hatalmat. A rendbomlás mégsem olyan, mint volt 1944-ben. Ellenfelei azt hiszik, hogy kénye szerint gyakorolja majd a hatalmat, és várakozik, hogy az algériai harc végével Franciaországban helyreálljon a rend. Magamban fordítva tettem fel a kérdést: nem Franciaország helyzetének a megszilárdításával akar-e véget vetni az algériai harcnak? Egyelőre önmagát ellenőrizte, és, talán, hatalmát akarta kipróbálni.

Társadalmi kérdésekről alig ejtett szót. Jellemzőnek tartottam, hogy megkülönböztetve vetette fel a problémákat, és láthatóan nagy figyelmet szentelt a pénznek, a birodalomnak, és mindenképp a államnak. Az események menete ellen harcolt, de nem az események terén küzdött. Talán kedvére való volt, hogy a kommunisták és az örvénylő politikai nyüzsgés messze kalandozott az általa lényegesnek tartott problémáktól, és nem tapintották meg az ország mély érzelmeit. Néhány nappal később azt mondta nekem: „Ne feledje, hogy nem csinál-

tunk forradalmat.” Csak az algíri barikádok idején láttam ismét ilyen egyöntetűnek. Elvonultságból tért vissza, és az elvonultság minden ember számára a múlton való elmélkedést jelenti, különösen akkor, ha az emlékeik éposziak, egy héttel ezelőtt még *Emlékiratai* kéziratán dolgozott. A nagy magányos ember elhagyta a magányt, a tárgyalások miatt hagyta el, Franciaország sorsa miatt, amely hosszú évek óta nyugtalanította. Ezzel az árnyképpel változatlan rendületlenséggel folytatta párbeszédét. Ezekben a napokban, amikor a magukat fasisztának vallók dühödten szölongatták, és a magukat kommunistáknak nevezők keményen támadták, amikor úgy látszott, hogy Franciaország a totalitárius pártok összeütközésének a martaléka lesz, ő az állam újrakeltésére gondolt. Mielőtt elbúcsúztam volna tőle, az ifjúságról beszéltem neki. „Ha halálom előtt — mondta — újra francia ifjúságot látnék, akkor ez . . .” Hanghordozása talán azt jelentette: „. . . ugyanolyan jelentős lenne, mint a felszabadulás.” Mondata azonban függőben maradt, mint kézmozdulata is. Búcsúvételkor egy téli napra gondoltam, a colombey-i erdőszélre emlékeztem. Szemközt a temetővel, ahol lánya sírja állt, a látóhatár széléig, egyetlen falut sem lehetett látni. Kinyújtotta karját — mint az imént a fogadószobában — a langres-i és argonne-i fennsík domborulatai felé: „A nagy inváziók előtt mindez lakott terület volt . . .”

A kocsiban ülve, első találkozásunkra gondoltam.

Bajusza megszurkült, és alig volt látható, szája két mély árokráncban folytatódott, az álláig. „Észrevette, mondta egyszer Balthus, hogy Poussin önarcképére hasonlít?” Ez most megvalósult. Talán a Történelem ad álarcot az emberének. A tábornoké árnyalttá vált az évek során, láthatóan jóindulatú, azonban ünnepélyes és komoly. Úgy láttam, hogy mély érzelmeit nem fejezi ki, arca rájuk csukódott. Arcmozgása udvariasságot fejezett ki, néha humort. Ilyenkor összeszűkült a szeme, fénylett, és súlyos tekintetét egy másodpercre a játékos elefánt pillantása váltotta fel.

Az ember megismerése, ma, annyit jelent, mint megismerni benne az irracionálist, amit nem tud ellenőrizni, és amit letörölne a róla alkotott képen. Ilyen értelemben nem ismerem De Gaulle tábornokot. „Az embert meg kell ismerni, hogy hatni tudjunk rá . . .” Szegény ravaszkodók! Nem megismerve hatunk az emberre, hanem kényszerrel, bizalommal vagy szerelemmel. Hosszú közlekedésem De Gaulle tábornokkal lehetővé tette, hogy megközelítsem néhány agyfolyamatát, és megismerjem kapcsolatát azzal a szimbolikus személlyel, akit *Emlékirataiban* De Gaulle-nak nevez; pontosabban, azt a személyt, akinek az emlékiratát írta, és amelyben Charles sohasem jelenik meg.

Amikor először találkoztam vele, talán tartózkodása bősztített. Távoltságot tartott, ami részben abból a jellemből eredt, amit Stendhal észlelt és jegyzet fel Napóleonról: „A beszélgetést irányította . . . Nem volt meggondolatlan kérdése, sem feltételezése . . .” Azonban, amikor a császár kilépett szerepéből (néha akkor is, ha megtartotta), megmutatkozott a szenvedélyes vagy komédiás Napóleon, Joséphine férje, vagy a rejtett fülkék kedvelője. Az egész udvar ismerte a császár személyét. De Gaulle tábornok munkatársaival mint magánszemély soha-

sem beszél magánügyéről, csak az történik ilyen esetekben, hogy nem beszél az államügyéről. Nem enged meg magának heveskedést, de ernyedtséget sem. Fogadásokon vagy az általa kiszemelt alkalmakkor szívesen bocsátkozik felszínes beszélgetésbe, amit jóindulattal bonyolít le, mindig az udvariasság keretében. Az udvariasság személyéhez tartozik. Napoleon elrettentette női szomszédait; a tábornokot tartózkodónak és „bűbájosnak” mondják (a bűbájos azt jelenti, hogy figyelmes), mert ez az ember, ha gyermekeikről beszél is az emberekkel, akkor is De Gaulle marad. Ritkán fordult elő, hogy az országunk történetét formázó emberek életrajzában a feleség mellett ne találkoztunk volna más nőszemélyekkel... Mindez ráillett a Templomos Rend Nagymesterére, aki egykor a hadügyminisztériumban fogadott. Jóindulata felkentségéből ered, és nem fordítottan. Családját kivéve, valószínűleg mindenki számára legendás személyének udvarias vetületeként mutatkozik.

Egyszer rájönnek majd, hogy az emlékek alakulása ugyanúgy elválasztja az embereket, mint a jellemük. A mélységek természetesen különbözőek, más a hálóvetés, és másmilyen a zsákmány... A legbensőbb emlék nem okvetlenül nyilvánul meg a társalgásban, ez az ember pedig, akinek híres az emlékezőtehetsége, és akinek a múltja, tizen-nyolc év óta, a történelemhez tartozik, úgy látszik, a jövővel folytat titkos párbeszédet, és nem a múlttal. Csak két ízben hallottam önmagáról beszélni — mindkétszer haláleset alkalmával. Másokról sem igen halottam beszélni, egy keveset Churchillről és Sztalinról („Ázsiai kényúr volt, és ilyenek is akarta magát”), félmondatot hallottam tőle Rooseveltről („Demokrata patricius”). A beszélgetés közben kialakított arcképei, mint az *Emlékirataiban* is, mellszobrok voltak. A történelmi szerepet betöltő emberekre alkotásuk függvényeként gondolt, és így tekintett talán minden emberre, aszerint, milyen cselekedetre tartotta képesnek. A beszélgetéseken, amelyeken részt vettem, a tárgykör, ha eltért a folyó ügyektől, az eszmék, a történelem világához tartozott. Az élet mint nyugtalan tenger hullámozott a témák körül, azonban legfeljebb egy keserű tapasztalattal vegyült bele. Belső monológja nem mutatkozott meg; hivatkozásai, hasonlatai (milyen jelentősek a hivatkozások!) történelmieket voltak, a gúnyt gyakran az irodalomból kölcsönözte, és sose merítette a vallásból. A pápa audienciáján állítólag azt mondta volna: „Most pedig, Szentatyám, beszéljünk Franciaországról.” Mégis, *Háborús emlékirataiban* különös hangnemből írt Sztalinról, és ez a hang a diktátor egyik mondásának emlékéből fakadt: „Végül is csak a halál győz...”

Az *Emlékirataiban* keresztnév nélkül szereplő személyről azt írta, hogy a visszatértét köszöntő éljenzésekből született, neki viszont úgy tűntek fel az éljenzések, mintha nem neki szóltak volna. Könyve nem hasonlít a *Vallomásokra*¹⁴, és nem Saint Simon értelmében vett emlékirat. Nem kevésbé jellemző az, mit távolított el személyéből a szerző (mindenekelőtt Charles-t), de az is jellemző, hogy mit szemelt ki belőle. Csakúgy, mint a *Kommentárok* vagy az *Anabasis*, amelyekben Caesar és Xenophón harmadik személyben beszélnek magukról, a mű történelmi tényekről szól, és megvalósítójuk mondja el. Hőse a *Kardél*¹⁵ névtelen hőse. Elcsodálkoztak a könyv látnoki jellegén, amely inkább egy személyt jövendöl meg, mint az eseményeket — egy plutarkhoszi

hóst jövendől, akinek az arculatát képzeletből alakította ki, olyan értékkel ruházta fel, amely történelmivé teszi a hős sorsát, és ezáltal válik hozzá hasonlónak. A kettősséget kétségtelenül megtaláljuk a legtöbb történelmi alakban, és a nagy művészekben: Napóleon nem volt Bonaparte, Tizian nem gróf Tiziano Vecellio, és Hugo, amikor arra a személyre gondolt, akit Olympiónak¹⁶ nevezett, bizonyára Victor Hugónak tartotta. A jövendő szobrok hatalmukban tartják a szoborra érdemeseket, akár akarják ezt, akár nem. Charles-t az élet formázta, De Gaulle-t a sors, aminthogy Victort is az élet alakította ki, Hugót viszont a lángész. A művet: a sorsot vagy a lángészt, valami előzően létező hozza létre, azonban a mű is, az élet is, a körülmények által megszabott helyzetben találkoznak; a remekmű lángészt bizonyít, a lángész azonban nem bizonyít remekművet. A legtöbb ember kettősségben él, de nem mindenki önmaga miatt válik ketté. A személyek alakítása nem olyan ritka, mint gondolnánk: a kettősség gyakori a vallás nagy alakjainál, a sztároknál meg éppen szembetűnő, nemcsak személyüket vetik le, hanem arcukat is, amely átalakul a filmvásznon. A tiszavirág-életű Vénuszok meg csak a felkínált szerepben testesülnek meg. A történelmi személyt azonban nem a szerep alakítja, hanem a hivatás.

A hivatások mind gyűlöleteket váltanak ki, antimilitarizmust, antiklerikalizmust; a foglalkozásokkal nem ez a helyzet. A szélhámos nem ébreszt olyan érzelmeket, mint a gyáva tiszt, a szimóniás pap vagy a megvesztegethető író, mert ezek egyenruhába öltözötten lettek hűtlenné hivatásukhoz, és ezáltal bitorlókká váltak. Mindenki tudja, hogy a küzdelem a jellemhez fűződik; kevésbé ismeretes azonban, hogy a küzdelem magába foglalja a cselekvés sajátos szervezését is, amit a hivatás választ meg a küzdelem megválasztásával egyidőben.

De Gaulle tábornok, aki oly kevésbé katonás, a cselekvést katonai szellemben alakítja ki, ezt azonban úgy teszi, hogy akár papi, vagy jogász szelleméről is beszélhetünk. A franciák pedig, akik a képzelgés és a szatíra között mozognak, d'Artagnan és Croquebol között, végül rá se ismertek erre a szellemre. Legalább felületesen mondhatjuk, ha valaki Nagy Sándort, Caesart, II. Frigvest, Napóleont csak morc szablyásnak (Anatole France kifejezése) tekinti. Courteline-nek¹⁷ köszönhetően, és a verduni csata ellenére, a század közepéig a hadsereg egyértelmű volt a kaszárnnyával. A művelt vezérkari tiszt, a katonai akadémia tanára — II. Frigyes és a porosz nagyvezérkar hagyományából — sokkal otthonosabb Németországban vagy Angliában — a gordonkázó és a Storrs-fajta, Jeruzsálemet kormányzó tábornokai miatt. A hadsereg bonyolult szervezetéből a francia csak a fegyelmet jegyezte meg magának. Márpedig ez nem önmagában érthető valami, Bonaparte olaszországi seregében, Petainnek Verdunnél újra kellett szervezni a fegyelmet. És ha Oroszországban és Kínában a katonai hivatás rövid idő alatt ismét nemzeti hivatássá lett, ugyanakkor az idegenlégió és századunk zsoldos seregei nem nemzeti alakulatok.

Azt hiszem, hogy a katonai szellem mélyen, de egyben körülhatároltan hatott rá: mert amikor belépett a hadseregbe, az akkoriban csatákra volt hivatott — és mert úgy tűnt föl előtte, hogy a katonai szellem polgári módszerek fölött álló kormányzási módszert sugalmaz.

Az államférfi legelső feladata a cselekvés szervezése, ezt tette Nagy Sándor és Caesar.

Ezen a téren a leghatásosabb módszereket a hadsereg és az egyház alkalmazza, a totalitárius pártok is felkarolták, sőt, persze kisebb mértékben, a nagytőkés és kommunista társulatok is. Napóleon azonban nem marsalljaival kormányozta Franciaországot, hanem olyan erős polgári közigazgatást hozott létre, amilyen sem azelőtt, sem azután nem volt Franciaországban. De Gaulle tábornok olyan gépezetet kívánt létrehozni, 1958-ban és 1944-ben, amely úgy szolgálja Franciaországot a békében, mint a korszerű hadsereg a háborúban.

Gondolata egyéb tulajdonságokat is örökölt katonai képzésétől. A kormányt harci eszköznek tekintette Franciaország fejlesztésére. Jóllehet, sose azonosította Franciaországot a kaszárnyákkal vagy a hadsereggel, az Ideiglenes Kormány megbízottait, majd később minisztereit vezérkarnak tekintette — sőt vezérkari főnöknek minősítette közvetlen munkatársát: kancelláriája igazgatóját vagy a miniszterelnököt.

Még egy katonás jellegzetessége: meg van győződve arról, hogy a döntést nem szabad megváltoztatni. Szerinte a gyors megvalósítás hozzátartozik a határozathozatalhoz — nyúl sem fut el kétszer a vadász előtt —, mindenkifölött pedig azért, mert a történelmi döntés elválaszthatatlan a döntés pillanatától.

Ebben találjuk meg Juin tábornokkal folytatott beszélgetésének az értelmét:

— Ha vártál volna — mondta Juin —, talán jobb eshetőség kínálkozott volna.

— Lehet. De nem Franciaország számára. A jövő ellenben sokáig tart...

A gyors határozóképeség nem áll szemben távoli célkitűzéseivel, amelyek megvalósulását a jövőben várta: június 18-i felhívása¹⁸ a Vörös Hadsereg erejét hirdette, amikor az vereségeket szenvedett; nyomban állást foglalt az Egyesült Államok mellett, a kubai szovjet rakétaszállítványok ellen — ide tartozik a nagyon hosszú távra szóló határozata az Egyesült Államok ellen, Délkelet-Ázsia esetében.

Mindig azon igyekezett, hogy a maga oldalára állítsa az időt, vagy inkább azon, hogy az idő oldalára kerüljön, olyan esetekben, amikor az idő hozzájárulhatott elgondolása megvalósításához — ilyenkor inkább földművesre hasonlított, mint katonára. Az elkövetkező Köztársaságtól azt várta, hogy lehetővé tegye számára a folytatódó cselekvést, ami addig csak mint terv létezett, és rosszul működött. A katonai szellem számára az időtartam, a háborús ipar által megkövetelt idő is a felkészüléshez tartozik; az ő számára a szó csak eszköz volt a parancs kifejezésére — a cselekvés eszköze. De Gaulle tábornok a cselekvést egy változó „nagy elgondolás” szerint rendelte el; változó volt, mert az adottságokhoz igazodott, és az adottságok változtak. A „nagy elgondolást” minden rendelkezésre álló eszközzel meg akarta valósítani. Tudatában volt, milyen ösztönző hatást gyakorol szimbolikus személye Franciaországban és külföldön; mégis nagyon törekedett, hogy kézenfekvővé tegye a franciáknak, hogy mit kell *cselekedniük Franciaországért*. Szónoklatai és sajtóértekezletei nem kenetteljesek. De Gaulle ereje a tekintélyben van és volt, nem abban a képességében, hogy magával ragadja az embereket. „Mi és az ellenség”, gondolkodik a had-

vezér; „mi és a világ sorsa”, gondolkodik a történelmi vezér. Az utóbinak köszönhette De Gaulle a szellemét, az előbbinek pedig módszerét. Bizonyára szívesen alkalmazta volna, a maga módján, Foch marsall híressé vált szólását: „Lássuk csak, miről is van szó?” Meglepett, hogy a minisztertanácson, az R. P. F.-ben, fogadásokon összefoglalja a röviddel azelőtt elhangzott fejtegetéseit. Hamarosan rá kellett jönnöm, hogy rostálja őket. Úgy látszott, hogy felsorakoztatja beszédének a fejezeteit, ugyanakkor glédába állítja az általa már elfogadott szintéziseket, és az ilyképpen megváltoztatott szándék értelmében adja ki utasításait. Csak döntő fontosságú kérdésekről tanácskozott. Idegenül fogadta a hagyományos párbeszédet az államügyekről. A hozzá beszélőt megszakítás nélkül hallgatta. Ezután, esetenként, felvilágosítást kért, ha szükséges volt, utasítást adott. Némelykor, miután meghallgatta a fejtegetést, bizalommal, de nem bizalmasan fordult az illetőhöz: „Nos hát, most elmondom önnek a véleményemet erről.” Nagy horderejű kérdésekről vagy egy államfőről esett szó. A tárgyaló fél ezután találja föl magát Washingtonban, Londonban vagy Moszkvában; holnap Algírban vagy az atomtelepeken.

Azt hiszem, hogy június 18-i határozata óta a remény tragikus hangsúlyt kapott nála. A feltűnő remény nagy harci készülődést váltott ki a szállodában. Lehet, hogy Franciaországot egykor „mesebeli tündérisasszonynak” látta De Gaulle tábornok; meg voltam azonban győződve arról, hogy kevesebb kötelék fűzi az austerlitz¹⁹ Franciaországhoz, mint az 1940-ben agonizáló Franciaországhoz, az alvajáró Franciaországhoz, amellyel holnap találkozik majd az országgyűlésen. Amikor kiléptem tőle, az ajtó túloldalán lelkendező hangulattal találkoztam. Amíg búcsúztam tőle, eszembe jutott egy arab mondás, amit más alkalommal tőle halottam idézni: „Ha ellenséged gyaláz, ülj ajtód elé: tetemét látod majd elvonulni.”

Az országgyűlés éjszakai ülései mindig valószerűtlenül hatnak, a tetőüveg szóródással akváriumfényeket vet, mint egy havas nap, az *Athéni iskola*²⁰ faliszőnyegre, a gúlában tornyosuló három emelvényre — elnök, szónok, gyorsíró —, az emelvény empire stílusú faragványaira, amelyek olybá tűnnek fel, mint domborodó óriás ékkövek. A gránátszínű félkör alakú terem zsúfolt volt. A közönség számára fenntartott karzat is. Előző este Bidault szolt a képviselőkhöz: „A Szajna és önök között csak ő áll. Nincs más esernyő a sáskák ellen...” A nyugalom nem helyettesítette a fenyegetést és az agitálást. A Harmadik Köztársaság történelmi ülései, Barrès²¹ szónokol, a képviselők a szószékhez nyomulnak, Clemenceau és Jaurès egymás ellen szegül, a győzelem kikiáltása 1918-ban!... A padokban ülő képviselők, a magas oszlopok között szorongó közönség úgy tűntek fel, mintha fennakadtak volna az időben, mintha a nemzetgyűlés évszázados filmszalagja állóképben rögződött volna. A délután folyamán felolvasott „miniszteri nyilatkozat”, a módosító javaslatokkal, a szavazatok indoklásával együtt elvegyült az akváriumfényben, a közös valószerűtlen-ségben, mert a szónokok nem azért beszéltek, hogy meggyőzzenek valakit. A tábornok azt mondta: „Az állam degradálása meggyorsult. A franciák egysége veszélyben van. Algériát a megpróbáltatások és a

szenvedélyes érzelmek vihara tépi. Korzikát is elérte a lázas fertőzés. Az anyaországban óráról órára fokozódnak az ellentétes irányzatú szenvedélyek és tettek. A hadsereget megviselte a huzamos, véres és méltánylandó feladat, és megbotránkoztatja a kormányzás tehetetlensége. Nemzetközi helyzetünk alapjaiban rendült meg, legközelebb álló szövetségeseinknél is. Ilyen helyzetben van az ország. És míg annyi és annyiféle lehetőség kínálkozik Franciaországnak, mégis a széthullás, talán polgárháború veszélyezteti.” Az ellenfelek érvelése ismeretes volt, éppen úgy, mint a tábornok nyilatkozatának az értelme is. Nem hatalmasodott el rajtam az érdektelenség, s habár szemlélődésem nem fordult határozott tárgy felé, kitartóan figyeltem, a váratlant lestem. Jacques Duclos a demokráciát védte, és az nem volt komoly dolog, Mendès-France elveket védett, amelyek egész életében irányították. Mindnyájan azt hirdették, hogy ők képviselik a népet, az államot, Franciaországot, közben mindannyian tudták, hogy a nép nem védené meg őket. Félték attól, hogy az ezredesek De Gaulle fölé kerekednek (ők is, én is ismertük a jelszót: Éljen De Gaulle — és Nagib után Nasszer²²); az ezredesek azonban erősebbek voltak, mint az országgyűlés. Hogyan lehetett komolyan fasisztának minősíteni azt a kormányt, amelyben volt kormányelnökök, Guy Mollet, Pflimlin és Pinay miniszteri tárcát kaptak? A fasizmus egy pártot tömeget és egy vezért jelent. Algírnak nem volt még pártja, ellenben Párizsnak túl sok volt. A történelem szárnysezegetten verdeste az országgyűlés sivár üvegtetőzetét, amely alatt a szívélyes és dermedt arcokra fagyott a megvető és gúnyos parlamentáris mosoly. A kimerült publikum vigyorgó jószokat látott. Amikor, utolsó felszólalása végén, a tábornok azt mondta: ha az országgyűlés bizalma lehetővé teszi számára, hogy általános választások után átmásítsa az intézményeket, akkor „az öönhöz szóló ember azt a maga dicsőségének fogja tekinteni, még hátralevő életében” — taps jelezte a színdarab végét; Mitterand és Pineau már a függöny előtt beszéltek.

Erről a jelenetről mondták később a kommunisták, hogy „a lázítás hadműveletét a csábítás hadművelete követte”, közben megfélemlítettek arról, hogy győzelem után nemcsak a győztes De Gaulle viselkedik bűbájosan. Az ülés után gyorsan kiürült a színház (a képviselőház terem, a nemzetgyűlés félkör alakú terem). Kimenőben elhaladtam egy szegény asszony mellett, aki bőr ruhaderékkel és papucsban sóprűjét lengette, és ekkor az volt az érzésem, hogy találkoztam vele, a Fleurus²³ korabeli Köztársasággal.

Nem volt nehéz előre látni, milyen hatást vált ki az algíri aktivistákban az a kormány, amelyben Guy Mollet tárca nélküli miniszter lett, viszont Jacques Soustelle nem szerepel.

Guy Mollet és Pierre Pflimlin, más miniszterek támogatásával, a végkimerülésig tartotta a kapcsolatot a képviselőházzal; borotvátlanul, reggeli kilenc óra tájban értek a Lapérouse palotában megtartott első összejövetelünkre. Az éj folyamán, szokás szerint, a tábornok bemutatta kormányát a köztársasági elnöknek. Az Élysée palota gyöngé fényei éppen olyan valóságosválné varázsolják a palotát, mint amilyennek az országházat láttam. Miközben a beszédes és vidám Coty elnök kedveskedve kezelte a kissé ijedt Sid Cara miniszterkisasszonyt, egy shakespeare-i villám csapott a parkban álló egyik fába, s egy má-

sodpercre megvilágította a félhomályban álló De Gaulle tábornokot, akit kővé vált miniszterei álltak körül.

A helyzet megszilárdítása könnyűnek látszott, ahogy a háború is könnyű, Napóleon szerint. Viszont az alkotmány megvitatása sok, éjszakába nyúló minisztertanácsi ülést vett igénybe. „Szórakoztatónak tartja? — kérdezte tőlem a tábornok elmenőben. — Elég szórakoztatók...” Nem hittem, hogy a XX. században és Franciaországban valaha is római tisztelettel körülvett alkotmány születhet, az Egyesült Államok alkotmányához hasonlóan; hittem, hogy az alkotmány, amely a referendumot a kormányzás eszközévé tette, a népet szolgálja, és nem a nép szolgálja majd az alkotmányt. A „szociális” szakaszok vitája Guy Mollet és Antoine Pinay párbeszédével kezdődött, és hamarosan feszültté vált. Ez is elmúlik majd, mint a képviselőház éjszakai ülései, amelyek az országház megállított órájára hasonlítanak, és eltűnnek majd a villám kékes villanásában felbukkanó miniszterek. Figyeltem az ellenséges erők játékát, amely nagyon különbözött a forradalmi mámortól; és figyeltem, hogy egyeztetni őket össze De Gaulle tábornok. Ez volt az, ami „szórakoztatott”. Őt is szórakoztatta, lehet, hogy csak mint peremesemények — közben nekigyürkőzött, hogy ezekkel a fadarabkákkal építsen emelvényt, amelyre Franciaországot akarta felállítani. A minisztertanácsi ülésen székemből rózsaligetre láttam, tele volt júniusi rózsákkal, és éppen úgy virítottak, mint Franciaország vereségekor, (1945-ben ülőhelyemről csak esőt láttam és havazást). Szeptember 4-én a Köztársaság téren magyarázta De Gaulle az új alkotmányt. A gyerekek léggömbjei szálltak a tömeg fölött, körülhordozott feliratok hirdették, hogy útját állják a fasizmusnak. Néhány nappal később Le Trocquer, a képviselőház elnöke arról biztosította a vietnami küldöttséget, hogy De Gaulle tábornok a szavazatok egynegyedét sem szerzi meg a referendumon.

Steinitz Tibor fordítása

¹ R. P. F. — Rassemblement Populaire Français — Francia Népi Egyesülés. De Gaulle pártjának a neve. 1954-ben feloszlatta.

² De Gaulle hívei nevezték így azt az időszakot, 1953 és 1958 között, amikor a tábornok visszavonult a politikai életből.

³ Léon Delbeque, politikus, De Gaulle embere Algériában.

⁴ Dunkerque volt az utolsó francia csatatér 1940-ben. Tamanrasset oázis Dél-Algériában.

⁵ Godard ezredes augusztus 4-én kihajtotta az algíri Kazba lakosságát, hogy „tüntessenek Franciaország mellett”.

⁶ A telepések és az algériaiak „testvériesülése” az algíri Forum téren.

⁷ Front de la Libération Nationale — Nemzeti Felszabadulási Front.

⁸ Comité de Salut Public — a francia forradalom szótárából átvett fogalom (de ellenjelű tartalommal).

⁹ A francia forradalom nyelvezetében a brumaire 18-i államcsíny után következő időszak volt a konzulátus.

¹⁰ Francia tábornok, Algéria főparancsnoka.

¹¹ Francia miniszterelnök 1958-ban, az ezredesek lázadása idején, később miniszter De Gaulle kormányában.

¹² Forces Françaises de l'Intérieur — Belső Francia Erők. De Gaulle ellenállási szervezete Franciaországban.

¹³ Francs—Tireurs Partisans Français — Szabad Harcosok és Partizánok. A Francia Nemzeti Front (a Kommunista Párt vezette) ellenálló és gerillaszervezete.

¹⁴ Jean—Jacques Rousseau önéletrajzi könyve.

¹⁵ Fil de l'Épée, De Gaulle könyvének a címe.

¹⁶ Tristesse d'Olympio, Victor Hugo verskötete.

¹⁷ Georges Courteline (1860—1929) kesernyés humorú francia író.

¹⁸ 1940. június 18-án szólította fel a londoni rádión De Gaulle ellenállásra a franciákat.

¹⁹ Az austerlitz csatában verte meg Napóleon 1805-ben az egyesült osztrák és orosz seregeket.

²⁰ L'Ecole d'Athènes — az ógörög filozófusokat és írókat ábrázoló Raffaello-festmény után készült gobelin. Az alakok lépcsőzetesen vannak elhelyezve.

²¹ Maurice Barrès (1862—1923) francia író és reakciós politikus.

²² Nagib tábornok vezette az egyiptomi tiszték felkelését 1952-ben. A királyság megdöntése után Gamal Nasszer ezredes lépett a helyébe.

²³ Fleurusnél verte meg Jourdan marsall a forradalom seregeivel a Franciaország ellen támadó osztrákokat.